

INTERVENȚIA REPREZENTANTULUI SFÂNTULUI SCAUN LA BUCUREȘTI ÎN FAVOAREA EVREILOR DIN ROMÂNIA ÎN PERIOADA 1940-1944

Constantin-Adrian SIMION*

Articolul de față se vrea a fi o încercare de explicare a modului în care Sfântul Scaun a intervenit pe lângă autoritățile de la București între 1940 și 1944 pentru a limita, pe cât posibil, suferințele evreilor din România. Pe parcursul articolului am introdus și unele informații cu privire la luările de poziție ale conducătorilor statului român în privința „problemei evreiești”, tocmai pentru a înțelege mai bine importanța demersurilor Sfântului Scaun și ale nunțului de la București, Andrea Cassulo. După cum se va vedea și pe parcursul paginilor următoare, reprezentantul Sfântului Scaun la București, în perioada celui de al Doilea Război Mondial, a încercat diverse metode pentru a interveni în ajutorul evreilor, acțiunile sale bazându-se atât pe prevederi ale unor legi interne ale statului român, cât și pe prevederi ale unor documente internaționale pe care România le semnase cu Vaticanul sau cu alte state. În acest sens, demersurile lui Cassulo i-au vizat mai întâi pe evreii catolici, iar apoi, treptat, pe toți evreii din România.

„Problema evreiască” în România nu a apărut în timpul celui de al Doilea Război Mondial, și nici în perioada interbelică, ci în secolul al XIX-lea, unul dintre aspectele sale fiind legat chiar de obținerea independenței de stat a țării (în 1878). Totodată, măsuri și legi antisemite au fost adoptate de guvernele de la București și până la începutul celei de-a doua conflagrații mondiale. Un exemplu clasic în acest sens l-a constituit momentul 21 ianuarie 1938, când guvernul Goga-Cuza decreta anularea unor drepturi sancționate prin tratatele de pace din 1919, astfel că un număr de peste 225000 de evrei au pierdut cetățenia română. De asemenea, Constituția din 1938 nu vorbea despre existența unor minorități etnice în cuprinsul României și accentua caracterul național al statului¹.

La 12 martie 1939, încercând să justifice legile rasiale, guvernul român a emis un document numit „Memoriu”, adresat statelor occidentale de care România se simțea legată, dorind să arate dinamica emigrației evreiești:

* Doctorand, Universitatea „Babeș-Bolyai” Cluj-Napoca, e-mail: simionconstantinadrian@yahoo.com.

¹ Ghibu 1940, p. 757.

„În România veche, la începutul secolului al XIX-lea, de abia se constata prezența a vreo 3000 de familii evreiești. În 1820, acest număr abia ajungea la 4855. Din acest moment, teritoriul României devine teatrul unei adevărate invazii. În 1859 numărul lor a atins cifra de 118922 de persoane. În 1899, el s-a dublat din nou, atingând cifra de 269000 de persoane. În mai puțin de un secol, prin urmare, elementul evreiesc din Vechiul Regat a sporit cu peste 2000% și aceasta nu printr-o creștere normală a populației, ci printr-un aflus neîncetat de noi imigranți”².

Cât privește relațiile României cu Sfântul Scaun, acestea se intensificaseră, la nivel oficial, în primul deceniu al perioadei interbelice. Astfel, guvernul de la București avea încheiat un concordat încă de la sfârșitul anilor '20. Acesta fusese semnat în 1927 la Vatican și ratificat de Parlamentul României în 1929. Deși în epocă s-a considerat des că, sub raportul politicii concordatului, România semnase cel mai puțin avantajos dintre acordurile similare din Europa³, concordatul a fost respectat de partea română, iar nunțul papal acreditat la București s-a bucurat de toate drepturile unui diplomat, fiind recunoscut și ca decan al corpului diplomatic acreditat în capitala României. De altfel, putem spune că încă din secolul al XIX-lea, poziția papalității în Vechiul Regat începuse să se întărească. Astfel, încă din aprilie 1883, prin scrisoarea apostolică intitulată *Praecipuum munus*, papa Leon al XIII-lea instituise Arhiepiscopia Catolică de la București. În anul următor, printr-o altă scrisoare papală, *Ad futuram rei memoriam*, se instituia dioceza de Iași⁴.

În ceea ce privește situația cultului mozaic, care era îmbrățișat de majoritatea evreilor din România înainte de al Doilea Război Mondial, încă din 1928 Parlamentul de la București votase o lege a cultelor, care reglementa, printre altele, și situația cultelor minoritare din România, așa cum era cazul celui mozaic⁵.

Problemele grave pentru evreii din România au început în vara anului 1940. După acceptarea de către România a ultimatumului sovietic din 26 iunie 1940, problema evreilor aflați pe teritoriul Basarabiei, cât și dincolo de Nistru, a devenit o componentă a conflictului sovieto-român. URSS îi vedea pe evrei ca pe o masă de manevră, pe când pentru extrema dreaptă din România, „chestiunea izraeliților” avea conotații propagandistice. Acțiunile antisemite din perioada 1940-1944 își aveau unele rădăcini și în asocierea care era făcută atunci între evrei și comuniști, o asociere care se baza pe informații care arătau adeziunea unor evrei la comunism. Totodată, se poate

² Stoenescu 1998, p. 16.

³ Mateiu 1929, p. 93.

⁴ Dumitriu-Snagov 1996, p. 9.

⁵ Ghibu 1940, p. 15.

spune că măsurile luate contra evreilor din România în 1940 și ulterior acestui an, au fost influențate și de atitudinea antisemită răspândită în țară. Existau legionarii și publicații care aveau articole antisemite (*Porunca vremii*, *Chemarea vremii*)⁶, uneori declarații împotriva evreilor având chiar lideri ai unei instituții extrem de importante, așa cum era Biserica Ortodoxă Română. Însuși patriarhul Miron Cristea declara în 1938:

„În timpul din urmă, atâtea lifte păgâne, mai ales evreii, caută să clatine existența noastră, a neamului românesc. Noi suntem slugi în țara noastră. După cea mai elementară logică, o revizuire se impune, ca o datorie sfântă ce avem de a îngriji și de existența Țării românești”⁷.

Cronologic vorbind, principalele acțiuni antisemite au început chiar înainte de venirea la putere a lui Ion Antonescu. Astfel, putem aminti incidentul de la Dorohoi, din iulie 1940, când, pe fondul retragerii armatei române din Basarabia, au fost omorâți 50 de evrei, dintre care 11 femei și 5 copii. Astfel de acțiuni au continuat în vara anului 1940 în diverse zone din Moldova, exemple putând fi date Lespezi și Pașcani. Autorii omorurilor au fost militari sau civili români, iar acțiunile autorităților au constat în arestarea unora dintre vinovați. Deși generalul Antonescu a condamnat ulterior „dezordinile” din Moldova⁸, este cert faptul că după venirea la putere a lui Ion Antonescu s-au consumat cele mai grave atentate la adresa evreilor. Legislația antievreiască de după septembrie 1940 a fost influențată de mai mulți factori: prezența legionarilor în guvern între septembrie 1940 și ianuarie 1941, mesajele antisemite larg răspândite în rândul opiniei publice, presiunile Germaniei, dar și propriile idei ale lui Ion Antonescu privind eliminarea evreilor din țară.

În condițiile în care, în toamna lui 1940, în România se desfășurau acțiuni antisemite, la 22 octombrie 1940, nunțul papal acreditat la București, Andrea Cassulo, a adresat ministrului de Externe legionar, prințul Mihai Sturdza, o notă în care, pentru început, protesta în legătură cu situația elevilor evrei de religie catolică, din Banat, care erau împiedicați să meargă la școală. La 20 noiembrie, Cassulo intervenea în favoarea copiilor evrei catolici și pe lângă conducătorul statului, rugându-l pe acesta „să se găsească o soluție care să concilieze, în modul cel mai satisfăcător, interesele națiunii și drepturile Bisericii”⁹.

Însă acțiunile antisemite au continuat, fapt pentru care la 26 noiembrie 1940, președintele Federației Uniunilor de Comunități Evreiești

⁶ Ornea 1996, p. 414.

⁷ Ghibu 1940, p. 16.

⁸ Evreii 1993, p. XLVIII.

⁹ Dumitriu-Snagov 1991, p. 143.

din România, dr. W. Filderman, adresa lui Antonescu o scrisoare în care arăta că „în țară se petrec fapte de o gravitate excepțională: oameni maltratați, unii chiar omorâți în împrejurări necunoscute, averi confiscate, comercianți deposedați de mărfuri în magazine, familii întregi evacuate din locuințe și chiar din orașe”¹⁰. Era un tablou de început al materializării programului legionar de exterminare a evreilor.

La 8 ianuarie 1941, Cassulo scria la Vatican despre dificultățile pe care le întâmpinau, din punct de vedere educațional, fiii evreilor convertiți la catolicism, pentru că respectivilor copii nu li se permitea nici frecventarea școlilor catolice, nici a celor evreiești¹¹. Referitor la această problemă nunțiul apostolic de la București avea să continue demersurile sale pe lângă guvernul român, mai ales că în privința admiterii în școlile de stat exista și acel *numerus clausus*, care limita prezența evreilor în respectivele instituții de învățământ. Se pare că eforturile nu au fost în zadar, dovadă fiind faptul că în 19 februarie 1941 s-a publicat un decret-lege care permitea frecventarea școlilor creștine de către toți băieții creștini, fără nicio discriminare de ordin etnic¹².

Rebeliunea legionară din ianuarie 1941 a fost un nou moment în care s-au desfășurat acte antisemite în țară. În timpul și după desfășurarea evenimentelor, nunțiul Andrea Cassulo a intervenit pe lângă Antonescu pentru a protesta față de teroarea la care fuseseră supuși evreii catolici. În urma intervenției lui Cassulo, Antonescu a semnat un decret-lege care îmbunătățea situația evreilor botezați. Nunțiul avea să mulțumească personal șefului guvernului român, iar apoi avea să transmită informația referitoare la acel important succes și cardinalului secretar de stat, Maglione¹³.

Demersurile nunțiului apostolic erau cu atât mai importante cu cât în 1941 aveau să fie adoptate diverse acte normative din așa-numitul proiect de „românizare” a vieții economice și culturale, Antonescu însuși considerând această problema a „românizării” ca un element de bază în evoluția noului stat pe care dorea să-l instaureze. În concepția conducătorului statului „românizarea” avea două aspecte: transformarea elementului românesc într-unul majoritar în viața economică a țării și „purificarea atmosferei de elementele iudaice”, șeful guvernului de la București fiind adeptul unei strategii ce se baza pe o legislație bine gândită¹⁴. Apăreau, astfel, legea privind interzicerea schimbării religiei (martie 1941), dar și legea privind

¹⁰ Stoenescu 1998, p. 166.

¹¹ Blet 2000, p. 241.

¹² La Romania 2000, p. 140.

¹³ Dumitriu-Snagov 1991, p. 147.

¹⁴ Evreii 1993, p. XXXIII.

evacuarea evreilor din comunele rurale și concentrarea lor în reședințe de județ (iunie 1941).

După ce în martie 1941, o agenție de presă anunța faptul că guvernul român a interzis evreilor să își schimbe religia, la 15 mai 1941 nunțiul Andrea Cassulo telegrafia la Vatican arătând faptul că guvernul de la București a dat asigurări privind libertatea cultului. În următoarea zi, el primea indicații de la Vatican privind procedura care trebuia urmărită pentru a-i apropia pe evrei de Biserică. Instrucțiunile subliniau că legile rasiale nu trebuiau să fie un motiv pentru a refuza evreilor botezul, mai ales celor care îl doreau în mod sincer. Totuși, trebuiau să fie luate niște măsuri preventive pentru că unii dintre ei, în același mod în care se apropiaseră de Biserică, se puteau și depărta. Fiecare candidat trebuia examinat în raport cu conduita și trecutul său¹⁵.

La acel moment, botezarea evreilor prezenta unele dificultăți pentru că numărul celor care cereau botezul era în continuă creștere, mai ales după ce se răspândise un zvon conform căruia Sfântul Scaun ar fi dat ordin ca ei să fie botezați în masă, pentru a-i trece sub protecția sa și a-i feri, astfel, de pericolele ce planau asupra lor. Referitor la această problemă nu doar reprezentantul Vaticanului la București a luat atitudine, ci și cel al României la Vatican, pozițiile pe care se aflau cei doi fiind, evident, contrare. Astfel, se pare că în aprilie 1941 ministrul român la Vatican ar fi avut o discuție chiar cu cardinalul secretar de stat, Maglione, în care i-a arătat că numărul evreilor convertiți la creștinism era prea ridicat și, în consecință, suspect. Guvernul României sugera ca, cel puțin pe timpul războiului, Sfântul Părinte să suspende „admiterile în Biserica Catolică”, dar cererea a fost respinsă în condițiile în care botezul putea fi o soluție de salvare pentru cei în jur de 400000 de evrei care existau în România¹⁶.

În primăvara și în vara anului 1941 nunțiul Andrea Cassulo a intervenit pe lângă autoritățile române, cu toată forța pe care i-o oferea funcția sa, pentru ajutorarea evreilor. Dacă cererile în favoarea evreilor botezați au fost mai ușor de acceptat de către partea română, cele în favoarea întregii comunități evreiești au fost, pentru moment, fără succes. În 7 august 1941, referindu-se la abuzurile comise la adresa evreilor din România, Cassulo informa Vaticanul că și-a folosit întreaga influență în favoarea victimelor, dar nu a avut mereu rezultatele dorite¹⁷.

Un moment extrem de important l-au constituit deportările în Transnistria. Acestea s-au efectuat pe baza ordinelor transmise din

¹⁵ Blet 2000, p. 242.

¹⁶ Stoenescu 1998, p. 178.

¹⁷ Blet 2000, p. 243.

dispozițiile mareșalului, în special în anii 1941-1942, când au fost deportați mai întâi evreii din sudul Bucovinei, apoi cei din Basarabia, dar și din interiorul țării. De-a lungul întregii campanii din est, comandantul suprem al armatei române a fost Ion Antonescu, fapt pentru care numeroși autori l-au considerat pe mareșal răspunzător pentru tot ce s-a întâmplat în timpul celor 1421 de zile¹⁸, inclusiv pentru ceea ce s-a întâmplat evreilor.

În 1941, după începerea deportărilor în Transnistria, nunțul Cassulo a intervenit pe lângă ministrul de Externe român, Mihai Antonescu, arătând că printre cei deportați se aflau și cetățeni români de origine evreiască, dar care aparțineau, prin botez, la comunitatea catolică din România. Reprezentantul papal cerea ca guvernul român să dea dovadă de înțelegere față de evrei. Concomitent cu demersurile făcute pe lângă autoritățile române, Cassulo a ținut legătura cu Vaticanul de unde a primit noi instrucțiuni în ceea ce-i privea pe evrei. Totodată, Cassulo avea să susțină ulterior emigrarea unor evrei spre Palestina, în aceste acțiuni un sprijin important acordându-l și legațiile Bulgariei și Turciei¹⁹.

În 5 decembrie 1941 Cassulo explica superiorilor săi faptul că guvernul român a luat măsuri împotriva evreilor aducând ca argument faptul că ei ar fi fost simpatizanți comuniști. Nunțul apostolic arăta faptul că unele familii evreiești îi ceruseră să intervină pe lângă guvernul român pentru ajutorarea evreilor. De altfel, treptat, avea să se instituie o colaborare între reprezentantul papal și liderii comunității evreiești din România, cum au fost rabinul-șef Al. Șafran sau dr. W. Filderman²⁰.

Cu toate eforturile lui Cassulo de pe parcursul anului 1941, măsurile autorităților române, îndreptate împotriva evreilor, aveau să continue și în anul următor, ele ajungând să fie discutate tot mai mult în guvern, un exemplu constituindu-l problema „aruncării evreilor peste graniță”²¹. Nunțul apostolic de la București, fiind conștient de situația grea a evreilor din Transnistria, cerea guvernului român, în februarie 1942, permisiunea de a vizita zona transnistreană și de a distribui acolo ajutoare și icoane²². Cererea a fost acceptată.

În vara anului 1942, măsurile antisemite ordonate de Eichmann l-au motivat și mai mult pe Gustav Richter, reprezentant al Germaniei la București. În urma noilor măsuri, Ladislaus Kumonwicz, superiorul comunității iezuiților din Bucovina, lua legătura cu nunțul Cassulo. Acesta

¹⁸ Scurtu, Buzatu 1999, p. 405.

¹⁹ Dumitriu-Snagov 1991, p. 152.

²⁰ Blet 2000, p. 243.

²¹ Benjamin 2001, p. 197.

²² La Romania 2000, p. 152.

din urmă i s-a adresat lui Mihai Antonescu, la 1 iunie 1942, cerându-i ca evreii catolici din Bucovina să nu mai fie persecutați. În urma acestei intervenții, generalul Ion Antonescu, în respectul concordatului, a dispus să nu fie trimiși evreii convertiți la catolicism în Transnistria²³. În vara anului 1942, guvernul român a trecut la măsuri de controlare a convertirii evreilor, fapt pe care nunțul Cassulo l-a raportat la Vatican. În același timp, el a intervenit pe lângă autoritățile române, dar fără a obține rezultatul dorit. În 23 septembrie 1942 cardinalul secretar de stat, Maglione, primea informația referitoare la pregătiri care erau făcute în România în vederea deportării în Transnistria a unor evreii din Transilvania. Cardinalul a transmis lui Cassulo mesajul de a îndrepta un apel către guvernul român, ca o eventuală executare a acelui proiect să aibă loc, măcar, într-un chip moderat²⁴.

Revenind puțin la Antonescu, se cade să arătăm că în ceea ce privea problema deportărilor evreilor în Transnistria, esența acelei probleme, pentru mareșal, era legată de chiar prezența evreilor pe teritoriul românesc, prezență care, în viziunea mareșalului, era de neacceptat. „Problema evreiască” era una economică, demografică, socială, culturală și, chiar, politică, iar soluționarea ei, considera, atunci, conducătorul statului român, era una singură: eliminarea evreilor din interiorul țării. Ion Antonescu și-a asumat concepțiile antisemite și le-a afirmat ca fiind o expresie de regenerare a poporului român, ideile sale în acest sens fiind apropiate și de antisemitismul anterior Primului Război Mondial, larg răspândit în Europa, în acest sens fiind cunoscut, de exemplu, cazul organizației Acțiunea Franceză²⁵.

De la începutul toamnei anului 1942, activitatea nunțului Andrea Cassulo a fost tot mai intensă. În urma radicalizării propagandei antisemite germane, la București, în octombrie 1942, Cassulo a încercat în luna următoare să obțină garanții din partea guvernului român privind drepturile evreilor catolici, garanții pe care guvernul de la București, în principiu, nu le-a respins. Ca urmare, la 31 decembrie 1942, cu ocazia raportului său trienal înaintat Vaticanului, nunțul apostolic de la București a informat Sfântul Scaun asupra colaborării pozitive cu guvernul român pe anumite puncte referitoare la situația evreilor²⁶. De altfel, trebuie spus că, încă de la sfârșitul lunii octombrie 1942, guvernul român discutase problema opririi, cel puțin

²³ Dumitriu-Snagov 1991, p. 155.

²⁴ Blet 2000, p. 243.

²⁵ Vezi și Enache 2005, p. 455.

²⁶ Dumitriu-Snagov 1991, p. 163.

temporare, a deportărilor evreilor în Transnistria, nedându-se curs nici cererilor germane în legătură cu deportările în lagărele de exterminare²⁷.

La 14 ianuarie 1943, ca urmare a unui apel al evreilor din Elveția adresat nunțului apostolic de la Berna, apel în care erau descrise condițiile de viață extrem de grele ale evreilor din România, cardinalul secretar de stat, Maglione, îi cere nunțului Andrea Cassulo să intervină pe lângă guvernul român pentru a tempera acele măsuri, luate împotriva evreilor, și care „erau în contrast cu morala creștină”. În nota sa de răspuns, datată 14 februarie 1943, Cassulo a semnalat prezența în guvern a unor persoane care încercau să se opună intențiilor bune ale executivului în legătură cu evreii. O astfel de persoană era ministrul cultelor, ale cărui intenții și acțiuni veneau în contrast cu deciziile vicepreședintelui Consiliului de Miniștri, Mihai Antonescu. Nunțul mai transmitea că intervenise pe lângă ministru pentru a anula o ordonanță ale cărei efecte lezau interesele Bisericii. Reprezentantul Vaticanului s-a mai referit și la faptul că unii dintre conducătorii comunității evreiești din România îi mulțumiseră de mai multe ori pentru sprijinul pe care Sfântul Scaun îl acorda evreilor. Totodată, scrisoarea mai conținea și informații despre demersurile făcute de unii evrei din România în favoarea celor deportați în Transnistria, demersuri pe care, se pare, nunțul le-ar fi susținut. În fața acelor demersuri, șeful guvernului ar fi afirmat că se gândise el singur la problema ridicată de situația grea a evreilor și că nu dorea să devină un persecutor, dar era de datoria lui ca să aibă grijă ca lucrurile „să ajungă la finalul programat”²⁸. Tot în februarie 1943, Andrea Cassulo a primit din partea cardinalului secretar de stat, Maglione, înștiințarea că Sfântul Părinte urma să direcționeze, pentru evreii internați civili, o sumă de 500 000 de lei, pentru a fi alocată sărbătorii de Paște²⁹.

Se poate spune că, din primăvara anului 1943, asistăm la începutul unei colaborări între guvernul român și nunțiatul de la București, ambele părți având propriile interese. Astfel, pe de o parte, Sfântul Scaun spera ca executivul de la București să fie mai dinamic în privința protejării intereselor celor în jur de 1 500 000 de români de confesiune catolică din nord-vestul Transilvaniei, aflați atunci în granițele Ungariei, mai ales că Vaticanul avea atunci în frunte un fost diplomat cu experiență: papa Pius al XII-lea (1939-1958), care fusese nunțiu papal și cardinal de stat³⁰. Pe de altă parte, nunțul Andrea Cassulo dorea să obțină din partea autorităților române condiții mai bune pentru evrei, fie ei catolici sau nu. La începutul lunii martie 1943

²⁷ Evreii 1993, p. L.

²⁸ Blet 2000, p. 244.

²⁹ Dumitriu-Snagov 1991, p. 167.

³⁰ Vintilă 1999, p. 270.

Cassulo trimitea cardinalului de stat, Maglione, un raport în care amintea atât despre unele discuții cu reprezentanți ai autorităților române, cât și despre colaborarea cu liderii comunității evreiești din România³¹.

În urma mai multor discuții, în primăvara anului 1943, autoritățile române i-au permis nunțului Cassulo să viziteze zonele de internare ale evreilor din Transnistria. Nunțul a vizitat Odessa, apoi a mers la Chișinău, care, în trecut fusese un oraș cu mulți evrei, dar care, la momentul vizitării sale de către reprezentantul Vaticanului, era un oraș aproape complet românesc, în care casele evreiești fuseseră de mult distruse. Vizita a continuat pe traseul Chișinău-Cernăuți-Moghilev, în această parte a călătoriei fiind vizitate și câmpurile de concentrare cu prizonieri de război și zone de internare pentru evrei. Cassulo avea să se întoarcă la București în mai 1943³². În 18 mai 1943, nunțul îi scria ministrului de Externe român arătându-i unele aspecte negative observate în călătoria sa în Transnistria. Reprezentantul papal atrăgea atenția asupra unor chestiuni sensibile, în primul rând asupra celor privind copiii evrei. În rândul celor deportați în Transnistria existau în jur de 8000 de copii orfani, dintre care 5000 își pierduseră ambii părinți. Nunțul cerea ca acei copii să fie readuși în România, de unde să emigreze în Palestina. Între timp, ar fi putut fi încredințați unor familii evreiești. Cererile lui Cassulo prezentau similitudini cu prevederile unui plan propus de președintele Federației Uniunilor de Comunități Evreiești din România, dr. W. Filderman. Cassulo a prezentat propunerile respective și comisarului general român pentru problema evreiască, Radu Leca, din partea căruia a primit promisiunea că un număr important de copii evrei orfani urmau să fie trimiși în Palestina. Proiectul a fost, însă, mai greu de pus în aplicare, din moment ce se cunoaște, de exemplu, că la începutul lunii septembrie 1943 nu fusese încă realizat un plan foarte clar privind transferul copiilor din Transnistria³³.

În pofida tuturor acelor greutăți, nunțul apostolic de la București a continuat să facă demersuri importante în favoarea evreilor din România, mai ales a celor botezați în rit catolic, bazându-se în acest sens și pe prevederile Concordatului din 1929, care îi oferea o bază legală pentru a interveni. În acea perioadă, el nu a încetat să colaboreze cu liderii comunității evreiești din România și cu guvernul român, iar aceste colaborări, în final, aveau să aducă și unele rezultate notabile. Astfel, în mai

³¹ Dumitriu-Snagov 1991, p. 168.

³² Blet 2000, p. 244.

³³ *Ibidem*, p. 245.

1943 Cassulo a trimis o circulară tuturor episcopilor cu asigurarea dată de guvernul român pentru dreptul la școlarizare al copiilor evrei botezați³⁴.

Trebuie spus că, începând cu 1943, când a devenit tot mai clar că Germania putea să piardă războiul, autoritățile române au început să fie tot mai deschise în privința revendicărilor ce-i priveau pe evrei. Însuși Mareșalul Antonescu avea să se opună cererilor germane privind aplicarea „soluției finale” pentru evreii din România, el sperând că va putea utiliza această chestiune ca pe un capital politic pentru tratativele cu Aliții³⁵.

Din septembrie 1943, nunțul Andrea Cassulo a fost tot mai activ în problema transferării evreilor din Transnistria. Pe măsură ce soarta războiului din est se schimba, preocupările reprezentantului papal pentru zona de dincolo de Nistru au fost tot mai intense. Exista în rândul liderilor comunității evreiești temerea că armata română, după ce se va retrage, îi va lăsa pe evrei în mâinile trupelor germane prezente în zonă. Obiectivul celor interesați de soarta evreilor din Transnistria era ca ei să fie readuși în România sau, dacă nu, cel puțin să fie mutați în partea de vest a Transnistriei, o zonă considerată mai sigură. Totodată, se urmărea să se ajungă la un acord cu guvernul român privind emigrarea copiilor evrei orfani, în Palestina. Cel puțin în privința ultimei cerințe, guvernul român nu părea să aibă obiecții. Pentru a se ajunge la punerea în practică a acestui dublu scop, rabinul-șef din România, Alexandru Șafran, a cerut sprijinul nunțului apostolic de la București³⁶.

În 22 ianuarie 1944 rabinul-șef prezenta nunțiatului de la București un memoriu, cerându-se ca circa 4000 de copii evrei orfani să fie readuși în România și, totodată, să se intervină pe lângă guvernul român pentru ca limita de vârstă a copiilor care urmau să beneficieze de acel transfer să fie ridicată de la 12 la 16 ani. După patru zile, nunțul Cassulo a intervenit pe lângă ministrul de Externe român, arătând care erau cererile evreiești, iar la 2 februarie 1944 a avut o nouă intervenție în favoarea evreilor români, care fuseseră transferați dincolo de Bug, într-o zonă aflată sub control german³⁷.

În 28 februarie 1944, o telegramă a monseniorului Roncalli, delegat apostolic la Istanbul, ajungea la Secretariatul de Stat de la Vatican. El transmitea mulțumirile rabinului-șef din Ierusalim, Isaac Herzog, pentru intervențiile Sfântului Scaun în favoarea evreilor din Transilvania. În 2 martie mesajul a fost transmis și lui Andrea Cassulo, la București. Nunțul mai primea și instrucțiuni pentru a face toate demersurile posibile pentru

³⁴ Dumitriu-Snagov 1991, p. 169.

³⁵ Ornea 1996, p. 391.

³⁶ Blet 2000, p. 246.

³⁷ *Ibidem*, p. 247.

îmbunătățirea situației evreilor din Transnistria, vizându-se transferarea lor în România³⁸. În 16 martie Cassulo răspundea că avea informații conform cărora administrația civilă din Transnistria era retrasă, iar mare parte dintre evrei fuseseră evacuați în dreapta Nistrului, în Basarabia, o zonă considerată mai sigură. Nunțiul se arăta destul de optimist și asigura că avea să urmărească evoluția situației³⁹.

Reprezentantul Vaticanului la București s-a implicat ulterior și în acțiunile care au vizat emigrarea evreilor în Palestina. În prima parte a anului 1944, mai multe organizații internaționale au sprijinit asemenea demersuri. Astfel, organizația *War Refugee Board* a ajutat la emigrarea unei părți a evreilor din România, unii dintre ei fiind din cei care fuseseră în Transnistria. Respectivii emigranți au fost duși la Constanța, de unde au fost preluați de un vapor turcesc, *Tari*, care i-a transportat până la Istanbul, de unde evreii urmau să plece spre Palestina. Acțiunea a continuat, lui *Tari* alăturându-i-se și alte nave, în condițiile în care Sfântul Scaun intervenise pe lângă autorități ca vasele să beneficieze de permise de liberă trecere. În 11 iunie 1944, Andrea Cassulo raporta la Vatican că 750 de emigranți evrei români, dintre care 250 proveneau din Transnistria, ajunseseră la Istanbul cu câteva zile înainte⁴⁰. Acțiunile de ajutorare a evreilor din Transnistria au continuat, multe dintre ele făcându-se cu acordul, și chiar cu implicarea, autorităților române. Rezultatul acelor acțiuni a fost salvarea a aproximativ 65000 de evrei din cei peste 200000 care fuseseră deportați⁴¹. De asemenea, având și exemplul papei, care a permis unor mănăstiri din Italia să primească sub protecția lor anumiți evrei, în paralel cu acțiunile oficiale, nunțiul Andrea Cassulo a cerut bisericilor catolice din România să acorde, pe cât posibil, asistență evreilor care le solicitau sprijinul⁴².

Deși nord-vestul Transilvaniei nu a făcut parte din România între august 1940 și martie 1945, nunțiul Andrea Cassulo s-a interesat și de soarta evreilor din zona respectivă, mai ales că mulți dintre ei aveau rude în România, rude care au cerut sprijinul nunțiaturii de la București. În nord-vestul Transilvaniei, intrat în 30 august 1940 în componența Ungariei, trăiau în jur de 150000 de evrei. Începând cu mai 1944, această populație avea să fie supusă deportărilor la Auschwitz⁴³. Într-o scrisoare pe care Al. Șafran a trimis-o nunțiului Cassulo în 30 iunie 1944, rabinul-șef arăta că evreii din

³⁸ *Ibidem*.

³⁹ *Ibidem*.

⁴⁰ *Ibidem*, p. 248.

⁴¹ *Evreii 1998*, p. XVII.

⁴² Vintilă 1999, p. 281.

⁴³ Dumitriu-Snagov 1991, p. 172.

Transilvania erau expuși la mari pericole și grele suferințe. În 11 și 28 iulie, Cassulo a trimis rapoarte la Vatican referitoare la această chestiune. Odată cu raportul din 28 iulie, el a expediat și o scrisoare adresată Sfântului Părinte, semnată de șase evrei care aveau rude în Transilvania, în care cei șase arătau că nu mai știau nimic despre rudele lor și cereau sprijin pentru a putea intra în contact cu acestea⁴⁴. În 8 august 1944, Cassulo a trimis la Vatican o scrisoare primită din partea lui Ernest Grossman, delegat al unui grup de evrei din nord-vestul Transilvaniei. Autorul scrisorii explica faptul că între 2000 și 6000 de familii evreiești din Transilvania septentrională erau amenințate cu deportarea, de către unguri. Grossman ruga Sfântul Scaun să obțină din partea guvernului german permisiunea ca acele familii să fie transferate în Palestina. În aceeași scrisoare, Cassulo specifica și faptul că respectivele familii puteau pleca din Transilvania pe Dunăre, până la punctul de îmbarcare spre Palestina, transportul fiind aprobat de către mareșalul Antonescu⁴⁵. Demersurile nunțiatului de la București în favoarea evreilor din nord-vestul Transilvaniei erau cu atât mai importante cu cât Biserica Catolică din acea zonă avusese de suferit din partea autorităților hortiste⁴⁶.

Actul de la 23 august 1944 l-a găsit pe Cassulo evacuat din București la Timișu de Sus. După ce România s-a alăturat Alianților, Cassulo a continuat să aibă demersuri în favoarea evreilor români, fiind vorba în special de cei din nord-vestul Transilvaniei, deportați de maghiari. Soarta acelor oameni continua să fie incertă. Într-o notă din 11 decembrie 1944, familiile lor din România cereau, din nou, sprijinul papei. În acea notă se arăta că aproximativ 150000 de evrei fuseseră deportați din Transilvania, iar despre soarta lor nu se știa mare lucru. Se mai specifica și faptul că nici organizațiile evreiești, nici guvernele aliate nu reușiseră să intre în contact cu ei. Sfântul Scaun era rugat să intervină pe lângă guvernul german pentru ca să se poată face distribuția către cei deportați a unor pachete cu medicamente și îmbrăcăminte⁴⁷. La 13 decembrie Cassulo a trimis o scrisoare la Vatican, monseniorului Tardini, secretarul congregației pentru afaceri externe, în care îi solicita sprijin pentru ajutorarea evreilor din nord-vestul Transilvaniei, deportați în timpul regimului hortist. În scrisoare, nunțul rezuma informațiile pe care le avea despre evreii din Transilvania septentrională în modul următor:

„În Transilvania de Nord, unde de mult timp erau familii evreiești numeroase, și, în general, bogate, germanii împreună cu ungurii au luat

⁴⁴ Blet 2000, p. 248.

⁴⁵ Dumitriu-Snagov 1991, p. 172.

⁴⁶ La Romania 2000, p. 16.

⁴⁷ Blet 2000, p. 250.

măsuri antievreiești atât de grave încât, în scurt timp, toate familiile evreiești au trebuit să își părăsească averile și țara pentru a fi transferați în Silezia, apoi în Germania. Modul cum au fost tratate acele familii îl cunoaște toată lumea. Nu mai are rost să vorbesc despre acest lucru. Bătrânii și copiii au murit pe drum sau în câmpurile de concentrare; cei rămași sunt lipsiți de toate cele necesare traiului și suferă foarte mult”⁴⁸.

A doua zi, într-o scrisoare adresată tot monseniorului Tardini, Cassulo explica situația evreilor din România după 23 august 1944. Astfel, el arăta că noul guvern declarase că avea să abroge toate măsurile ce fuseseră luate împotriva evreilor până atunci⁴⁹.

În încheiere, se cuvine să precizăm faptul că activitatea nunțiatului de la București în favoarea evreilor s-a înscris în linia generală urmată de reprezentanții Sfântului Scaun din această parte a Europei în timpul celui de al Doilea Război Mondial. Demersurile lui Andrea Cassulo nu au diferit cu mult de cele ale nunțului Rotta de la Budapesta, sau ale abatelui Marcone (delegatul Sfântului Scaun în Croația), ori ale însărcinatului cu afaceri al Vaticanului la Bratislava, Giuseppe Burzio. Fapt este că reprezentantul Sfântului Scaun la București în perioada celui de al Doilea Război Mondial a încercat diverse modalități prin care să intervină în sprijinul evreilor, iar acțiunile lui Cassulo i-au vizat treptat, pe toți evreii din România, uneori reușind, alteori nu.

The Intervention of the Holy See Representative in Bucharest in Favour of the Jews in Romania during 1940-1944

(Abstract)

The so-called *Jewish question* in Romania was and continues to be a highly approached topic in post-December 1989 Romanian historiography and the research themes are as diverse as they are interesting. This article seeks to explain the ways in which the Holy See made representations to the authorities in Bucharest in 1940-1944 to limit, inasmuch as possible, the ordeal of the Jews in Romania. The article also brings information regarding the stand Romania's leading authorities took on the Jewish question for the very purpose of providing a better understanding of the importance of the measures the Holy See and Andrea Cassulo, the nuncio in Bucharest at that time, took. The actions of the Nunciature in Bucharest were somewhat facilitated by the fact that during the Second World War official relations between Romania and the Holy See already had a relatively long history and were officially intensified in the first decade of the inter-war period. At the end of the 1920s, the government in Bucharest entered into a concordat signed at Vatican in 1927 and ratified by the Romanian parliament in 1929. Although at the time, general belief was that Romania had signed the less fortunate of the similar

⁴⁸ *Ibidem*.

⁴⁹ Dumitriu-Snagov 1991, p. 181.

agreements in Europe, the concordat was kept by the Romanian side. The Papal nuncio enjoyed full rights, like any other diplomat, and was recognised as head of Vatican's diplomatic mission to Bucharest. As we tried to show in this article, the Holy See representative to Bucharest during the Second World War strived to come to the Jews' aid through various methods. Cornerstones of his actions were provisions of some Romanian internal laws as well as stipulations of certain international documents signed with the Vatican or other states. The activity of the Apostolic Nunciature in Bucharest for the Jews' benefit was in line with the that of the other Holy See delegates to this part of Europe during the same period of time. The undertakings of Andrea Cassulo were quite similar to those of Rotta, the nuncio in Budapest, or of the abbot Marcone (delegate of the Holy See to Croatia) or of Giuseppe Burzio, the Vatican's charge d'affairs to Bratislava. Fact is that the Holy See representative to Bucharest during the Second World War sought to help the Jews by various methods and, although his efforts were not always crowned by success, his actions eventually had a direct bearing on all Jews in Romania.

Abrevieri bibliografice

- Benjamin 2001 - Lya Benjamin, *Prigoană și rezistență în istoria evreilor din România: 1940-1944*, București, 2001.
- Blet 2000 - Pierre Blet, *Pio XII e la seconda guerra mondiale negli archivi vaticani*, Roma, 2000.
- Dumitriu-Snagov 1991 - Ion Dumitriu-Snagov, *România în diplomația Vaticanului: 1939-1944*, București, 1991.
- Dumitriu-Snagov 1996 - Ion Dumitriu-Snagov, *Monumenta Romana Vaticana*, București, 1996.
- Enache 2005 - George Enache, *Ortodoxie și putere politică în România contemporană*, București, 2005.
- Evreii 1993 - *Evreii din România între anii 1940-1944*, vol. I, București, 1993.
- Evreii 1998 - *Evreii din România între anii 1940-1944*, vol. IV, București, 1998.
- Ghibu 1940 - Onisifor Ghibu, *Politica religioasă și minoritară a României. Fapte și documente care impun o nouă orientare*, Cluj, 1940.
- La Romania 2000 - *La Romania e la Santa Sede. Documenti diplomatici*, Vatican, 2000.
- Mateiu 1929 - I. Mateiu, *Valoarea concordatului încheiat cu Vaticanul*, Sibiu, 1929.
- Ornea 1996 - Z. Ornea, *Anii treizeci. Extrema dreaptă românească*, București, 1996.
- Stoenescu 1998 - Alex Mihai Stoenescu, *Armata, mareșalul și evreii*, București, 1998.
- Scurtu, Buzatu 1999 - Ion Scurtu, Gheorghe Buzatu, *Istoria românilor în secolul XX*, București, 1999.
- Vintilă 1999 - Horia Vintilă, *Dicționarul papilor*, București, 1999.

Cuvinte-cheie: evrei, Sfantul Scaun, Romania, ajutor, Antonescu, Cassulo, antisemitism.

Keywords: Jews, Holly See, Romania, help, Antonescu, Cassulo, anti-Semitism.